

ДУХОВНА ОСВІТА В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ: СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджуються особливості розвитку духовної освіти в Україні (на прикладі УПЦ МП), її сучасний стан і перспективи в майбутньому. Автор аналізує реформи, які здійснено в системі духовної освіти на шляху до визнання її дипломів на загальнодержавному рівні.

Ключові слова: духовна освіта, духовна семінарія, Болонський процес, концепція про вищу духовну освіту, «Православне богослов'я».

Постановка проблеми. Після отримання незалежності перед молодого державою постало питання здійснення економічних, політичних, соціальних і правових реформ, які перетворять Україну в багату і процвітаючу країну. Для досягнення цього необхідні професійні кадри, які мають не лише знання і певний досвід, але і розуміють, що необхідно змінити і куди потрібно рухатися державі. Сучасні українські вищі навчальні заклади дають не лише знання, але й розкривають і розвивають таланти людини. В Україні є дві системи освіти: світська і духовна. Обираючи останню, особистість присвячує своє життя Богові, Церкві, як дому Божому, і людям, які приходять до Бога або шукають його. Вже більше 20 років система духовної освіти розвивається і реформується (відкриваються нові семінарії, спеціальності, аспірантура в духовних академіях), здійснюється процес визнання наданих ними дипломів державою. Головне завдання духовних навчальних закладів не просто вивчити майбутнього пастиря, а й виконати свою виховну та місіонерську місію. Незважаючи на брак духовних навчальних закладів, вони дають ґрунтовну освіту особистостям, які готові власним прикладом та життям показати Славу Божу і прищеплювати людині вічні цінності: добро, любов та милосердя.

Метою статті є вивчення особливостей становлення і розвитку системи духовної освіти в сучасній Україні (на прикладі УПЦ МП) і розкриття її проблем та перспектив розвитку. Згідно з поставленою метою статті сформульовано **наступні завдання:**

- проаналізувати етапи становлення духовної освіти України за 1991–2002 рр.;
- охарактеризувати духовно-навчальні заклади: семінарії та духовні академії і освітньо-кваліфікаційні рівні – бакалаврат та магістратуру;
- дати оцінку Концепції про вищу духовну освіту;
- розглянути реформи у сфері духовної освіти і її перспективи у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. До проголошення незалежності в Україні діяло всього 2 духовні школи – Одеська і Київська семінарії, а в 1992 році був здійснений перший набір в Київську духовну академію. На той час в структурі Навчального комітету при Священному Синоді УПЦ МП (Українська православна церква Московського патріархату) діяли: 1 духовна академія, 1 богословська академія, 1 богословський університет, 1 богословський інститут, 1 кафедра православного богослов'я, 7 духовних семінарій і 8 училищ, в яких працювали 650 викладачів і вчилися 1500 студентів на денній та 1800 на заочній формах навчання [2]. Духовні навчальні заклади в 90-х рр. ХХ ст. стали відкритими, до них приймалися всі бажаючі, готові отримати духовну освіту. Напротязі 1992–2002 рр. духовна освіта в Українській православній церкві Московського патріархату (УПЦ МП) пройшла три етапи в процесі свого становлення.

I етап (1992–1994 рр.) пов'язаний з проблемою гострої нестачі викладацьких кадрів з богословських дисциплін. За таких складних умов викладачам доводилося читати декілька курсів, кафедри на той час ще не були створенні. Наприклад, на 1992–1993 рр. у Київській

духовній академії (КДА) УПЦ МП працювало 8 викладачів, які викладали 18 предметів на першому і другому курсах академії.

II етап (1995–1998 рр.) – це період формування кафедр. Поповнення складу викладачів забезпечувало об'єднання їх за предметною ознакою і комплектування кафедр. Оскільки в 1994 році відбулося системне поповнення навчальних програм, то кафедри об'єднували кілька курсів.

III етап (1999–2002 рр.) характеризується змінами вже сформованої системи кафедр. Наприклад, в 2000 році у вже згадуваній нами КДА УПЦ МП відбувся поділ кафедри Святого Писання на кафедри Старого і Нового Завітів [2].

Упродовж останніх років спостерігається збільшення кількості духовних закладів різних типів. Вища церковна влада і правлячі архієреї на місцях намагалися відкривати при першій можливості духовні заклади і популяризувати релігійну освіту. Як ми вже зазначали, не завжди можна було знайти викладачів з високою кваліфікацією, тому в духовних закладах було різне програмне навантаження і методичне забезпечення. Бібліотеки навчальних закладах не були заповнені на 100% необхідною літературою, та й побутові умови життя вихованців – ідеальними. Незважаючи на це, УПЦ МП намагалася максимально залучати майбутніх пастирів до служби.

На сьогодні можна вважати, що період відродження духовних навчальних закладів завершено. Тепер, перш за все, необхідне наближення стандартів духовної освіти до загальнодержавних, розвиток педагогічних методик. В УПЦ МП і в РПЦ загалом був ініційований ряд реформ. Ще з листопада 2009 р. перед системою духовної освіти УПЦ постали нові завдання, а саме: узгодження церковної освіти з нормами Болонського процесу [1]. Беручи до уваги той факт, що більшість духовних закладів, які входять у структуру РПЦ, вже приєдналися до БП (Болонського процесу) необхідно імплементувати норми БП в систему церковної освіти.

Останнім часом було зроблено багато кроків для того, щоб знайти найбільш прийнятну для УПЦ форму болонізації освіти. Зокрема, 22 березня 2011 року Священний Синод РПЦ прийняв Концепцію реформування системи духовної освіти [1]. Вона передбачає перехід з дво- на трирівневе навчання за програмами бакалаврату, магістратури та аспірантури. Бакалаврат передбачає отримання базової вищої освіти, магістратура – повної вищої та аспірантура – отримання наукового ступеня.

УПЦ не залишалася осторонь освітніх процесів і долучилася до дискусії з цього питання. З Благословення Блаженішого Митрополита Київського і всієї України Володимира в останні роки відбувався інтенсивний діалог МОНУ (Міністерство освіти і науки України) з представниками державних вищих навчальних закладів, котрі надають духовну освіту. Результатом стала підготовка Концепції вищої духовної освіти УПЦ. Вона є логічним підсумком розвитку духовних навчальних закладів України за останні 20–30 років [1].

Як ми зазначали раніше, в систему вищої духовної освіти УПЦ входять, насамперед, духовні училища, семінарії та духовні академії. Духовне училище дає своїм вихованцям неповну освіту і має на меті підготовку церковних працівників. Термін навчання два роки. Проте для прийняття священного сану навчання в духовному училищі недостатньо. Підготовкою майбутніх пастирів займаються духовні семінарії. Вони дають своїм вихованцям базову вищу освіту. Термін навчання в семінаріях становить чотири роки.

У 2012 році за сприяння Навчального комітету при Священному Синоді УПЦ МП було введено для випускників семінарії дипломи єдиного зразка. Тоді було узгоджено і видано диплом бакалавра богослов'я, який отримують всі випускники духовних семінарій починаючи з 2012 року.

Таким чином, у 2012 році духовні семінарії були кваліфіковані як навчальні заклади, по закінченню яких можна стати бакалавром, що зблизило систему духовної з світською освітою.

Визначення семінарії як закладу, де можливе отримання базової вищої освіти з видачею диплому бакалавра, робить зрозумілою духовну освіту для держави. Нині духовна освіта вже не є чимось ізольованим від всеукраїнського освітнього простору. Завдання

бакалаврської програми у духовній семінарії передбачає написання і захист бакалаврської роботи. В Київській духовній семінарії перший захист пройшов у 2012 році.

Наступною сходинкою в системі вищої духовної освіти є духовна академія. До речі, навчання в духовних академіях в СРСР в 40-х рр. ХХ ст. тривало 4 роки [3]. Академія мала в своїй структурі також аспірантуру. Студенти, крім навчання, здійснювали і наукові дослідження. Однією з проблем навчання в духовних академіях було дублювання предметів, вивчених в семінаріях. Це в свою чергу знижувало ефективність навчання і, можливо, в академічному циклі було опущено або надано незначне академічне навантаження деяким необхідним для вивчення предметам. Проте варто зазначити, що у духовних академіях предмети завжди вивчалися більш глибоко, ніж у семінаріях.

Нині в магістратурі на базі духовної академії студенти набувають спеціальні знання, вміння та компетенції, необхідні для виконання завдань, які пов'язані з науково-дослідницькою діяльністю, виклададанням богословських дисциплін в церковних і світських навчальних закладах, пастирським та місіонерським служінням в умовах, що вимагають спеціальної підготовки, церковно-управлінської та церковно-дипломатичної діяльності. Підсумком навчання в магістратурі є написання і захист магістерської роботи. Позитивним на наш погляд є те, що навчальний план магістратури побудований з урахуванням особливостей семінарських навчальних програм, таким чином, щоб уникнути дублювання навчального матеріалу, який студенти засвоїли. В осмисленні нового матеріалу велике значення надається ознайомленню з новітніми досягненнями у сфері богословської науки і вивчення студентами методики проведення самостійного богословського дослідження. Таким чином, завданням магістратури є підготовка не лише майбутніх пастирів, а й викладачів духовних семінарій.

Згідно Концепції про вищу духовну освіту УПЦ МП духовна академія має стати навчально-науковим центром, в якому реалізуються навчальні програми бакалавра та магістра православного богослов'я. В 2015 році відкривається аспірантура в КДА з терміном навчання 3 роки.

Українське законодавство передбачає можливість отримання богословської освіти і у світських закладах. У переліку спеціальностей, за якими може здійснюватися підготовка фахівців у ВНЗ за напрямком «Гуманітарні науки» є спеціальність «Богослов'я», за якою здійснюється підготовка освітньо – кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста і магістра [3].

Згідно світового досвіду, створення богословських ВНЗ, вони переважно є успішними лише при умові, якщо діятимуть під патронатом якої-небудь конфесії. Позитивним є те, що українське законодавство передбачає вивчення богослов'я з зазначенням конфесії, але немає чітких механізмів взаємодії між теологічними ВНЗ та релігійними конфесіями. Вироблення такого механізму – актуальне як для церкви так і для держави. На жаль поки не має єдиного державного освітнього стандарту зі спеціальності «Богослов'я». Кожен духовний навчальний заклад змушений сам розробляти свій варіант навчального плану.

Крім того, концепція вищої духовної освіти УПЦ припускає, що в систему Навчального комітету при Священному Синоді можуть входити університети, академії, інститути, факультети, кафедри на інші структурні елементи, які діють у світській системі освіти і здійснюють навчання за напрямком «Православне богослов'я», за умови прийняття Священним синодом рішення про їх включення в систему Навчального комітету. У цій площині є цікаві прецеденти. Зокрема, 20 грудня 2012 року рішенням Навчального комітету Священного Синоду було підтримано кафедру богослов'я інституту управління Класичного приватного університету м. Запоріжжя, яка отримала від МОНУ ліцензію на підготовку бакалаврів з напрямку «Православне богослов'я». Вищезгаданий університет підписав також угоду про співпрацю з Київською державною адміністрацією, яка передбачає, що Київська духовна академія братиме участь в підготовці бакалаврів богослов'я, надаючи університету підтримку.

Таким чином, кафедра богослов'я, діючи в цьому університеті, має подвійне підпорядкування і входить в систему світської освіти і в систему вищої духовної освіти. В

даному випадку Церква отримує змогу впливати на змістове наповнення викладання богословських дисциплін, а навчальний заклад отримує методичну та кадрову підтримку з боку конфесії, на яку орієнтовані його навчальні програми. Така схема співпраці церкви з Класичним приватним університетом може стати хорошим прикладом для формування взаємодії із іншими богословськими ВНЗ.

У духовних навчальних закладах здійснюється підготовка майбутніх пастирів з дисциплін, які в першу чергу необхідні для вирішення завдань, які ставить перед собою УПЦ МП. Згідно потребам часу, Церква застосовує нові методи, і здійснює нові місії. Насамперед, священнослужитель повинен вміти давати богословську оцінку найгострішим проблемам сучасності, навіть тим, які безпосередньо не пов'язані з церковним життям. Разом з тим перед церквою стоїть завдання зберегти самобутність православної духовної освіти, суть якої не лише в інтелектуальному, а й духовному розвитку особистості майбутніх священнослужителів.

В силу багатьох історико-культурних обставин є спархії, в яких церковне життя розвинуте сильніше, ніж в інших, є ж і такі, які потребують масштабних дій по організації церковної інфраструктури. Тому щороку вищі духовні навчальні заклади відправляють випускників в різні куточки України, де подекуди необхідно все починати з нуля і відсутні умови для повноцінного їх існування і діяльності (проведення богослужінь в приміщеннях і будинках, які не призначені для цього, брак кадрів, які б змогли працювати в церкві – хористів, свічників, прибиральниць тощо).

Якщо говорити про випускників вищих духовних закладів, то спостерігається одна особливість, а саме: вони рівномірно розподіляються не лише на парафії, а і йдуть служити в своєму регіоні. Безперечно, така ситуація певною мірою вирішує питання з розподілу випускників.

Необхідно зазначити, що Київські духовні школи, в силу свого центрального статусу та місцезнаходження відрізняються від семінарій в регіонах. У них навчаються не лише представники з різних регіонів, а й ближнього і далекого зарубіжжя. Це позитивно впливає на культурний обмін між студентами та зрештою і між православними громадами різних країн. Серед головних факторів, які цьому сприяють є обмін досвідом між викладачами різних шкіл, котрі накопичені знання при цьому популяризують серед студентів, а ті, в свою чергу, серед вірян. Тому є підстави говорити про затребуваність української православної духовної освіти на міжнародному рівні.

Висновки. Нині Україна вже не так гостро відчуває брак науково-педагогічних кадрів у сфері богослов'я, як на зорі незалежності.

Перспективи, які постають перед абітурієнтами, котрі можуть стати в майбутньому не лише священнослужителями, а й викладачами духовних і світських навчальних закладів, стали одним з факторів, що вивели духовну освіту з ізоляції. В Україні на даний момент функціонують такі схожі і різні – світська і духовна системи освіти. Схожі за освітньо-кваліфікаційними рівнями, різні – за глибиною і акцентами у вихованні людини.

Донедавна випускники духовних освітніх закладів могли розраховувати лише на пастирську діяльність, проте болонізація і універсалізація духовної освіти уможливила діяльність випускників і в інших галузях, зокрема в сфері освіти як духовної, так і світської.

Досвід організації отримання духовної освіти на базі світських вищих навчальних закладів сприятиме подальшому розвитку, популяризації та частковому звільненню духовної освіти від гендерних та конфесійних обмежень.

Література

1. Антоний П. Реформирование системы духовного образования Украинской Православной Церкви на современном этапе / Паканич Антоний. // Релігія в Україні. – 2013. – №7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/23754-reformirovanie-sistemy-duhovnogo-obrazovaniya-ukrainskoj-pravoslavnoj-cerkvi-na-sovremennom-yetape.html>
2. Богданова О. Перед Церковью стоит задача сохранить самобытность православного духовного образования / Ольга Богданова. // Православие в Украине. – 2013. – №5. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/21261-mitropolit-borispolskij-antonij-pered-cerkovu-stoit-zadacha-soxranit-samobytnost-pravoslavnogo-duhovnogo-obrazovaniya.html

3. Рощина Л. О. Модель православного духовного образования Украины: исторические традиции и современность / Л.О.Рощина. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – С.190-207.

Yurii Linnik

**Theological education in Ukrainian Orthodox Church: development,
modern status and prospects**

The article is investigated the features of theological education in Ukraine (for example, the UOC-MP), its current state and prospects in the future. The author analyzes the reforms that the implementation in spiritual education on the way to recognition of their diplomas the state.

Keywords: spiritual of education, spiritual of seminary, the Bologna of process, the concept of higher religious education, "Orthodox theology»

Надійшла до редакції 16.02.2015 р.